

переулка. Церковний дом на Думском – перестроєнна каменіца.

34. Нічого не мог узнать о доме Кушакевичей – рядом два двухэтажных здания.

На Глебовской – дом Глебова, дерев'яний. Дерев'яний дом Чернова неподалеку с превосходными кафельными печами. На “Горбу” – дом Григора, каменіца двухэтажная.

На Миллионной, каменіца в самом начале улицы, справа (Дом Медведева). Дальше, во дворе черновской усадьбы одноэтажная каменіца удлиненой формы.

Двухэтажный дом против женского монастыря – была женская монастырская школа-пансион. Закрыта в 1871 г. и занята под госпиталь (Русско-турецкая война).

На Гребенковской улице недалеко от базара двухэтажный дом в глубине двора – 18 в.

В музее была калька плана города, на которую наносились старые каменіцы. В одном доме на Васильевской была кафельная печь, на одном изразце нарисована типичная каменіца!

(НКМ ВФИ №1342, Переписка И.Г. Спасского)

Микола Котляр (Київ)

ТРИДЦЯТЬ РОКІВ РАЗОМ З УЧИТЕЛЕМ

Вже майже півстоліття він дивиться на мене з фото на моєму письмовому столі: молодий, чубатий, усміхнений, яким я ніколи його не бачив, і не побачу вже більше ніколи. А посмішка та сама – ледве помітна і задумлива, такою вона була, коли Іван Георгійович відзивався на слова і відповіді колег та учнів... Хтось з видатних мислителів минулого, здається, Генрі Адамс, мовив: “Вплив учителя є вічним”. Ну, мовить хтось, що у цих слова особливого? Не скажіть. До вчителів ставляться по-різному, найчастіше саме так, як вони на те заслуговують. Серед нас, учнів І.Г. Спаського, ставлення до нього було не те що просто шанобливе, але, не посоромлюсь сказати, благоговійне. І величезний його вплив, особистості і вченого, всі ми відчували тоді і, – я переконаний, і нині.

При першому знайомстві він не справляв враження видатного вченого, мислителя, найбільшого у світі спеціаліста у своїй галузі науки. Він був скромним у житті, але впевненим у собі, своїх працях. До речі, Іван Георгійович не терпів високих епітетів на свою адресу. Якось, прочитавши у моїй статті слово “видатний” стосовно нього, він навіть розгнівався і закликав мене бути скромнішим... Вже після його кончини я написав, для видання в Стокгольмі, книжку про давньоруські монетні гривні (це було останнє наукове доручення, що його мені дав Іван Георгійович) і присвятив її “Великому російському нумізматові І.Г. Спаському”, зробивши це не без остраху та ніяковості: наче він міг, як і раніше, присадити мене.

Це був мужчина середнього зросту, худорлявий, добре збудований, спритний у руках – і досить сильний для його конституції та віку. Обличчя було просте, слов'янське – такі бувають у майстрів найвищої кваліфікації. Але воно дивовижним

чином преображалось, коли він починав говорити або просто слухати вас: вражали рух думки, різноманітні емоції (в залежності від того, що ви таке придумали або написали) освітлювали його обличчя, що виражало живий і щирий інтерес до співбесідника, ким би він не був. Головним мірилом для Івана Георгійовича було ставлення людини до науки – і, певна річ, її здібності і безкорисне прагнення працювати в ній.

Та повернись до питання про вічний і постійний вплив учителя. Всі роки, що їх доля щасливо дозволила мені провести біля Івана Георгійовича, він був найвищим авторитетом і суддею у всіх моїх наукових справах. Та хіба лише в моїх? Я носив йому рукописи своїх статей і книжок і тоді, коли був ще дуже зеленим науковим працівником, і тоді, коли став доктором наук і давно вже мав власних учнів. Поза сумнівом, він був для всіх нас – своїх офіційних і неофіційних учнів – ще й совістю, мірилом порядності у житті й науці вченим, котрий був просто нездатним піти на компроміс у справах науки (втім, питання про компроміси у житті й діяльності Вчителя просто не могло виникнути, це і так було усім ясно).

І нині я продовжую вимірювати свої вчинки і твори по ньому: як би вчитель поставився до них? Він з огидою зневажав і відкидав кон'юнктуру, якою була засмічена історична наука 50–80-х років, – але ж такого сміття у ній тепер стало незмірне більше! Все своє життя я намагався слідувати таким його словам, але коли зараз оглядаюсь на десятки своїх книжок і сотні статей, не можу із щирим серцем твердити, що повністю виконав заповіт мого Вчителя. І прагну прищепити цю святу істину вже своїм учням і колегам.

Спливло більше сорока років з того знаменного для мене дня, коли я переступив священний поріг Ермітажу й зустрівся з Іваном Георгійовичем. То була середина жовтня 1960 р. Він призначив мені побачення у близькому до парадного входу до музею Великому Фельдмаршальському залі, розуміючи, що новачку буде зовсім не просто знайти не такі вже й примітні двері Відділу нумізматики на третьому поверсі Зимового палацу. Утім, це була вже друга наша зустріч. Перша відбулася навесні того року в Києві, коли я випадково дізнався, що в малому конференц-залі Академії наук України виступить лєнінградський учений Спаський і розповідь про нумізматику України. Людей зібралось небагато; але ті, хто прийшли, з цікавістю вислухали його розповідь і подивились діапозитиви (серед них були і дукачі), якими вона супроводжувалась. Мене Іван Георгійович просто вразив простотою, доступністю і яскравістю викладу, – всім тим, що звичайно буває властиво справжньому вченому, котрий уміє дохідливо розповідати про найскладніші речі. І захопив своєю справою.

Після лекції я підійшов до Івана Георгійовича і несміливо спитав, чи не міг би я займатися нумізматикою під його керівництвом. Він привітно поставився до мене, вислухав звичайну у подібних випадках історію про хлопчаче захоплення колекціонуванням монет та ін. І запропонував написати йому влітку: можливо, у нього з'явиться місце в аспірантурі й він подбає про те, щоб мене допустили до іспитів. Так от я знову зустрівся з ним у Великому Фельдмаршальському залі, приїхавши складати іспити. Склав я їх на четвірки, можливо, далось взнаки хвилювання і сама обстановка величезного кабінету заступника директора Ермітажу по науці професора В.Ф.Лєвінсона-Лєссінга (де відбувались іспити) вражала, палацові

меблі, гобелени на стінах та ін. Мені, спасибі, запропонували місце в заочній аспірантурі. Прощаючись зі мною у листопаді 1960 р., директор Ермітажу професор Михайло Іларіонович Артамонов пообіцяв через рік перевести мене до стаціонарної аспірантури - і дотримав слова, як я розумію, не без турботи Івана Георгійовича.

Влітку наступного, 1961 р. я узяв належну мені як аспірантові-заочнику, додаткову відпустку і приїхав до Ленінграда. І провів цей місяць разом з Іваном Георгійовичем у фондах, розбираючи монети різних колекцій, що не встигли ще потрапити до основного зібрання Відділу. То була школа – найкраща з усіх можливих. Тоді я здобув навички праці з матеріалом, уявлення про основні монети обігу на Україні в середньовіччі, вислухав імпрізовані (для єдиного слухача!) лекції про грошовий обіг на території України доби феодалізму і про багато іншого. Все це й визначило мою долю в нумізматиці.

Сам Іван Георгійович був великим трудівником – на відміну від більшості наукових працівників (і не лише нумізматів чи археологів), котрі з перебігом часу, а ще й, здобувши наукові ступені, доручають “чорнову” працю молодшому персоналові. Для Івана Георгійовича чорної роботі не існувало. Він, вчений із світовим ім’ям, визнаний авторитет і вчитель, глава єдиної в Радянському союзі наукової школи, нарешті, доктор наук, щоденно працював з монетним матеріалом; зважував, описував, складав каталоги тощо. І тільки після втомливого і довгого робочого дня, повернувшись додому, брався за власну науку.

Пригадую, Іван Георгійович не раз говорив мені, що для нього не існує більшого задоволення, ніж, прийшовши з роботи, засісти за свої папери, книжки і старовинну друкарську машинку “ундервуд”. Каюсь, за молодістю років я тоді не усвідомив посправжньому цих слів, – адже він дуже втомлювався у Відділі нумізматики, йому б просто відпочити, повернувшись з Ермітажу, а він... І лише через кілька років почав відчувати щось подібне: радість спілкування з матеріалом, джерелами матеріальними (серед них скарбами і монетами) і писемними.

Досі переконаний у тому, що науці навчити не можна, так само, як неможливо зробити людину вченим. У моїй практиці нічого подібного не траплялось, хіба що щастило часом посприяти здібній і працелюбній людині посправжньому зайнятись дослідженнями. Маю хіба що кілька удач, не більше. Це ж саме я неодноразово чував від своїх друзів і колег, людей з високими вченими ступенями і академічними званнями, від лідерів наукових шкіл...

А от Іван Георгійович якимось незбагненим чином міг навчити, принаймні відкрити і розвинути в учневі дослідницьку жилку. У всякому разі, своїми, хай, мабуть, скромними здобутками у кількох галузях історії я (і ще кілька інших вчених) повністю зобов’язаний йому. Як він це робив? Найрізноманітнішими методами і способами. Іван Георгійович був тонким психологом, майстерно враховував особливості характеру, психології й емоційного складу учня. До одних можна було застосувати більш жорстокі методи навчання й виховання, з іншими вони б не принесли успіху.

Пригадую, як я з душевним хвилюванням приніс йому свою першу статтю. Іван Георгійович прочитав ці кілька сторінок, потім узяв гостро заточений олівець і квадратними дужками позначив усі зайві слова, так відсотків сорок, і, дивовижна річ,

стаття неспізнано змінилась, зробилась неспізнано смішною, стрункішою, стало зрозуміло, що хотів висловити у ній недосвідчений автор. Та зовсім не завжди все відбувалось так спокійно й ідилічно. У справі мого виховання одним з головних інструментів Учителя були іронія і прагнення чітко показати неспроможність деяких моїх міркувань. На берегах машинопису у великій кількості виникали зауваження; іронічні, часом саркастичні, гнівні й навіть образливі, – це якщо б я був здатний ображатись на Івана Георгійовича. До того ж я був переконаний у його абсолютній об'єктивності й справедливості, доброму бажанні допомогти мені виховати з мене справжнього дослідника.

Іван Георгійович з безпечністю й щедрістю Моцарта розсипав свої ідеї й думки, і не лише перед своїми учнями, а й перед будь-яким колегою, в якому він бачив зацікавленого слухача і читача. І цим багато хто користувався, безсоромно видаючи придумане ним за своє, – маю на увазі винайдений ним метод розбирання монет за штемпелями, – і не досягаючи жодною мірою при цьому наукових результатів, що хоч би віддалено нагадували досягнення Івана Георгійовича.

Коли я писав свою другу дисертацію, як і раніше, показував йому всі розділи й параграфи, а він повертав їх мені пописаними своїм убористим почерком, – і як же багато важливих думок містили його помітки! І як багато ставили вони переді мною проблем не лише наукового, а й морально-етичного плану! Неминуче багато з написаного Іваном Георгійовичем на берегах рукопису і на доданих до тексту аркушиках вплинуло на мою працю, хоча я й прагнув бути максимально чесним перед Вчителем і перед самим собою.

А він вчив чесному й вищюю мірою серйозному ставленню до справи. Насамперед, до джерела, яке він ставив понад усе. Повазі до праці попередників, до наукової літератури – та хіба можливо розповісти про все це на небагатьох сторінках спогадів?! Спливло кілька років після захисту докторської дисертації, і я поступово почав переходити до іншої галузі історичної науки-історії Давньої Русі. Втім, нумізматикою, історією грошового обігу середньовіччя продовжував займатись і далі. І, так само, як в молодості, я показував свої праці Іванові Георгійовичу – і, як колись, одержував від нього безліч порад і зауважень, що зробили б честь будь-якому авторитетному спеціалістові з давньоруської історії. Тому що він був істориком у справжньому й найвищому розумінні цього слова, володів воістину безмежними знаннями, йому була приступна будь-яка область медієвістики.

Немає потреби доводити очевидну істину: він був дійсно великим вченим, з яким, переконаний, у галузі нумізматики, історії грошового обігу середньовіччя і нового часу не міг би зрівнятися ніхто у світі – ні в XIX столітті, ні в XX-му. Його внесок до світової й вітчизняної науки є загальновідомим.

Нагадаю про вивчення Іваном Георгійовичем монет і грошового обігу Росії XVI-XVII століть, коли величезна маса монетних типів і варіантів була систематизована, хронологізована і розставлена у послідовності карбувань – при тому одним із головних засобів була винайдена ним методика розбирання монет за штемпелями.

На жаль, не досить оцінений внесок Івана Георгійовича до вивчення давньоруських златників і срібляників, незважаючи на те, що ним (за допомогою М.П.Сотникової) створений корпус цих монет, що втілює його думки та ідеї, написані

статті, в яких оригінальне витлумачені причини появи перших давньоруських монет, техніка їхнього виробництва, роль в суспільно-політичному житті й обігу Східної Європи. Настає, здається, час, ґрунтуючись на методиці, результатах та ідеях Івана Георгійовича продовжити вивчення давньоруських монет. Та для цього необхідний дослідник великого таланту і можливостей. Поки що я такого, на жаль, не бачу.

Уродженець Ніжина, Іван Георгійович все життя пам'ятав про свою Україну і зворушливо любив її. Він чимало уваги приділив українським сюжетам. Необхідно згадати його праці про “золоті” царя Олексія Михайловича нагороди для гетьмана Хмельницького та його війська після укладення Березневих статей 1654 р. Всесвітню відомість здобули його праці про “ефимки”, клеймовані царськими штемпелями західноєвропейські таляри, покликані об'єднати грошові ринки України й Росії.

Особливе місце в його творчості багато років посідали дукачі – жіночі прикраси, виготовлені з великих монет (або такі, що імітували їх), які носили на Україні аж до 30-х років минулого століття. Познайомившись з рукописом книжки Івана Георгійовича про дукачі, видавництво Академії наук УРСР запропонувало видати її і здійснило свій намір 1970 р. (“Дукати і дукачі України”. Київ. “Наукова думка”). Видання здійснили на максимально можливому для тих років Художньому й поліграфічному рівнях (хочеться згадати добрим словом ентузіаста і майстра своєї справи, Художнього редактора С.П.Квітку). Воно викликало величезний інтерес і схвалення істориків, етнографів і численних любителів старовини. Приємно згадати, що і я сприяв цьому виданню.

Одним із віддзеркалень величезного внеску Івана Георгійовича до науки може служити надзвичайно шанобливе ставлення до нього численних зарубіжних колег, котрі приїздили до Ермітажу. Дехто з них, а то був цвіт світової нумізматики, намагались пояснити співробітникам Відділу нумізматики, яке щастя і користь працювати разом з таким вченим. Не можна сказати, що більшість працюючих у відділі цього не розуміла, у всякому разі, всі йшли до Івана Георгійовича зі своїми темами і проблемами, всі одержували корисні поради, всім він щедро (сам не розуміючи, мабуть, “своєї щедрості”) віддавав свої знання і досвід, підкидав ідеї... І, разом із тим, дехто якимось буденно ставився до нього, звикнувшись із тим, що в Ермітажі працює вчений найвищого світового рівня.

Формально його учнями були лише кілька співробітників Відділу нумізматики, але фактично всі ті, хто хотів і намагався займатись наукою у Відділі, ставали його вихованцями. Якимось в одному високому міжнародному зібранні, у відповідь на елеїні слова одного з радянських колег про існування начебто кількох наукових нумізматичних шкіл у нашій країні, я різко кинув: “Ні, у нас існує лише одна школа – школа І.Г.Спаського”. Ці слова були зустрінуті схвально. Продовжую так думати і по цей день.

Утім, наукові заслуги Івана Георгійовича заслуговують на особливий розгляд, на неспішне і ґрунтовне вивчення, написання серйозної праці про нього як вченого. Хочу ж згадати його на роботі і в побуті, в домашніх умовах і в гостях у моєму домі.

На роботі у Відділі нумізматики він з'являвся чи не раніше від усіх. Хіба що зобов'язаний відчиняти Відділ черговий міг часом випередити його. Так було завжди - і тоді, коли він, перебуваючи вже в солідному віці і високому науковому званні

доктора наук, міг користуватися привілеями стосовно додержання трудової дисципліни. Іван Георгійович навіть рідко брав так звані бібліотечні дні, справедливо вважаючи, що найкраща бібліотека з нумізматики стоїть саме тут, у Відділі. Увесь свій робочий час він проводив у невпинній праці, відволікався хіба що для наукових бесід з учнями (та й то ненадовго) і якихось невідкладних паперових справ (довгий час він був головним охоронцем найбільшої у світі монетної колекції Відділу). Під час обідньої перерви він на десять-п'ятнадцять хвилин виходив до загальної кімнати, випивав чашку чаю з принесеним із дому бутербродом чи булочкою і повертався до себе.

Варто сказати, що чаювання у Відділі займали незмірно більше часу, ніж той, який відводив для себе Учитель. То був милий клуб, в якому обговорювались різні справи, бувало, й виробничі. Багато хто засиджувався годинами. Але Іван Георгійович нікому й ніколи не робив зауважень – він виховував співробітників своїм прикладом, навіть не задумуючись над цим. Не знаю, як кому, а мені завжди було незручно, коли він заставляв мене за жвавою бесідою зі склянкою чаю в руках... Хоча аспірантові, а потім науковцю, котрий протягом багатьох років приїздив з Києва у наукові відрядження, здавалось би, дозволялось трохи більше, ніж «своїм» співробітникам.

Тоді Іван Георгійович мешкав у двох кімнатах комунальної квартири у будинку Ермітажного театру. Там жила також співробітниця Ермітажу, відомий мистецтвознавець-античник О.І.Вошініна. У цьому будинку, тільки в іншій його частині, мешкав і я, в аспірантському гуртожитку музею, місце в якому добув для мене Вчитель. Квартира Івана Георгійовича і його дружини Лідії Георгіївни була облаштована дуже скромно, здебільшого випадковими старими меблями, але виглядала затишно. Затишок забезпечувала особлива атмосфера, створювана господарями, і безліч книжок... Утім, частим гостем Учителя я зробився далеко не відразу, і не на цій, а на двох інших, що послідовно змінювали одна одну, квартирах.

Іван Георгійович і Лідія Георгіївна були щирими і гостинними. Вони любили людей, а до учнів ставились особливо по-дружньому, годували їх, чим Господь послав, жваво цікавились їхніми справами. Спочатку бентежачись, а з часом усе частіше, я відвідував їхній гостинний дім, в якому панувала щира простота, невимушеність інтелігентної бесіди, з'являлись все нові й нові книжки, головним чином, з мистецтва і літератури. Подружжя купувало силу книжок, їх постачала також донька – Лада Іванівна, в ту пору науковий співробітник музею О.С.Пушкіна в Москві.

Звичайно ми з дружиною Мариною (це коли ми приїздили вже з Києва, і це продовжувалось більше чверть століття) приходили до квартири Спаських, під вечір, а то й пізніше. Що б там не було, ми прагнули приїхати в середині червня, на білі ночі, невтомно бродити вулицями і набережними, бувати в музеях, на концертах і на спектаклях, яких тоді (так само, як і зараз) бувало в Ленінграді багато. Не раз ми дзвонили Іванові Георгійовичу, вийшовши з театру чи концерту, десь після 23 годин, і чули у відповідь: “Приходьте, будемо вечеряти!”

Вечеряли в їхньому домі звичайно пізно. Іван Георгійович засиджувався за своїм столом далеко за північ, але не пізніше десятої ранку він незмінно з'являвся в Ермітажі. У нього була жартівлива теорія: науковим працівникам корисно їсти на ніч

– мовляв, кров відливає від голови до шлунку, голова відпочиває, а, це приносить добрий сон... У всякому разі, нам доводилось вечеряти в домі Спаських пізніми вечорами, а то й уночі. Пригадую великий круглий стіл, навколо якого ми всі сиділи... Він живий і нині, стоїть у останній прижиттєвій квартирі Івана Георгійовича в Саперному провулку, недалеко від Московського вокзалу. І тепер, коли ми буваємо у Лади Іванівни, все той же круглий стіл збирає нас навколо себе.

Іван Георгійович і Лідія Георгіївна були невибагливі до їжі, любили прості харчі. Іван Георгійович часом був не проти того, щоб випити чарку горілки, але посправжньому любив добре червоне сухе вино. Його улюбленим сортом було грузинське “Мукузані”, по-старому № 4. Прямуючи до нього в гості, я на всякий випадок запасав таку пляшку. І тепер, коли бачу в крамниці це вино, мені робиться дуже і дуже сумно...

Пам’ятаю, як ми часто милувались коротким заходом сонця у білі ночі з величезних вікон їхньої квартири на Дворцовій набережній, неповторною грою світла й тіні, феєричними хмарами над Петропавлівською фортецею, яких більше я ніколи і ніде не бачив у світі, а потім усі разом йшли гуляти по Дворцовій, а далі по Англійській та інших набережних і площах. Повертались під ранок, коли вже яскраво світило сонце, і тільки розведені мости змушували чекати можливості перейти Неву (коли їх знову зведуть) і рушити додому, на Крестовський острів тоді, коли більшість громадян вже відправлялась на роботу.

Іван Георгійович був чудовим оповідачем, треба було тільки попросити його щось таке розповісти. Він любив згадувати дитинство у Ніжині, саме це чудове, по цю пору маленьке, затишне і красиве містечко, свого батька, високоосвіченого священника і законовчителя в Гімназії, маму, опору дому, велику майстриню варити варення і особливу пастилу з яблук. Розповідав він і про чернігівське село Вертіївку, в якому ще у роки його дитинства і юності працювали майстри-золотарі, котрі виготовляли дукачі, а дівчата й жінки із задоволенням їх носили. У нас у домі зберігається подарований Іваном Георгійовичем моїй дружині дукач і кілька ниток коралів, що, як він любив казати, у Ніжині називали “добре намисто”.

Він багато разів бував у мене в Києві, сам один і з Лідією Георгіївною. Від нас він здійснював свої далекі та близькі подорожі, все більше на Чернігівщину. Одного разу він проплив на малесенькому пароплаві річкою Десною з Києва до Чернігова, всю ніч просидів на палубі і слухав, за його виразом, “грім співів солов’їв”. Той пароплавчик незабаром по тому замінили бездушні “ракети”, а тепер рух пасажирських суден Десною зовсім припинився: мілко, небезпечно для навігації й, найперша річ, – фінансово не вигідно.

Іван Георгійович подружився з моїм батьком Федором Васильовичем, його однолітком, людиною діяльною і активною. Батько був директором приміського радгоспу і охоче возив Івана Георгійовича показувати господарство, влаштовував рибалку з юшкою, інші сільські радощі. Вчителеві все це дуже подобалось, він брав участь у всіх починаннях такого роду. Іван Георгійович докладно й емоційно розповідав батькові про роки, проведені в таборі і на засланні, а це з його боку був знак особливого довір’я. І тато це оцінив.

Кілька разів ми їздили до Ніжина, його рідного міста. Оглянули старовинний

будинок Лицею князя Безбородька, в якому ще до революції розмістився Історико-філологічний Інститут, один з кращих учбових закладів Російської імперії гуманітарного профілю. Цей Інститут, зведений до статусу педагогічного, закінчив й Іван Георгійович. Підходили до його будинку, в якому розмістилась якась установа, мало не дитячий садочок. Звісна річ, відвідали Ніжинський краєзнавчий музей, в якому був куточок почесного громадянина міста Ніжина І.Г.Спаського: книжки, якісь речі та ін. Іван Георгійович знімаків, особливо його збентежив теплий прийом у музеї.

Великою радістю і честю для мене був приїзд Івана Георгійовича до Києва на захист моєї докторської дисертації на початку грудня 1972 р. Тоді над Києвом і околицями висіли густі тумани, і ми непокоїлись, – раптом літак з Ленінграда не зможе приземлитись. Але саме у день його приїзду туман раптом піднявся, визирнуло сонечко, і ми з радістю зустріли Івана Георгійовича в аеропорту в Борисполі. У процедурі захисту він не взяв участі, сидів, слухав і усміхався, коли справа йшла до завершення. Того року ВАК категорично заборонив післязахисні банкетні зібрання гостей влаштувати в моїй маленькій квартирі, в кілька прийомів. Іван Георгійович був веселий, після першого прийому сидів на кухні, де ми з Мариною Володимирівною мили посуд, і жартував, що ось йому, людині нетверезій, ніяк не можна довірити витирати тарілки, бо неодмінно поб'є...

Мені пощастило побувати на двох його ювілеях: 70-літньому, що урочисто відзначався в Ермітажному театрі, і 80-річному, що пройшов більш камерно. 1973 року зібрались друзі, учні, колеги, було безліч адрес і вітань. У Театрі влаштували наукову сесію, на якій було прочитано кілька доповідей. Свою, на тему: “Українські сюжети у творчості І.Г.Спаського”, я чомусь не опублікував, про що страшенно жалкую. Та й текст загубився в моєму архіві.

...Івана Георгійовича немає з нами вже майже п'ятнадцять років. Та, як і раніше, він залишається серед нас. І це не просто фраза. Про нього постійно згадують його учні, друзі, колеги, співробітники Відділу нумізматики Ермітажу, в його працях шукають – і знаходять! – відповіді на різні важкі й актуальні питання. Все це засвідчила урочиста конференція на честь 100-річчя І.Г.Спаського, проведена 11-12 березня 2004 р., як і колись, в Ермітажному театрі. Я пишаюсь тим, що був серед доповідачів.

Отже, він живе з нами і серед нас. На моєму столі постійно лежить його книжка “Русская монетная система”, своєрідна біблія вітчизняної нумізматики. Ну, як тут не пригадати розхожого виразу “світло погаслої зірки”? Пробуючи оцінювати спадщину Вчителя, його реальну присутність серед нас, все ж таки хочеться вдатися до цієї вдивовижу точної метафори, – хай навіть Іван Георгійович і не любив гучних слів!

Дмитро Гордієнко (Київ)